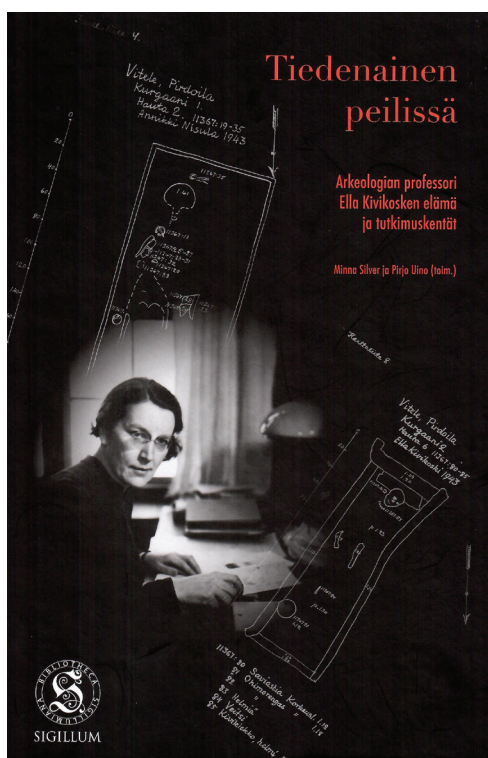

Tuukka Talvio

Kunnianosoitus Ella Kivikoskelle

Tiedenainen peilissä: Arkeologian professori Ella Kivikosken elämä ja tutkimuskentät. Minna Silver & Pirjo Uino (toim.) Turku: Sigillum 2020. 599 s.

Vuonna 1960 Suomen Muinaismuistoyhdistys juhlisti silloista merkkivuottaan julkaisemalla nykypäivän näkökulmasta melko vaatimattoman näköisen niteen nimeltä *Tehty työ elää: A. M. Tallgren 1885–1945*. Sen oli kirjoittanut Tallgrenin oppilas ja seuraaja professorina, Ella Kivikoski (1901–1990). Suppeudestaan huolimatta kirja on erinomainen katsaus Tallgrenin elämään ja tutkimustoimintaan.¹ Siinä kuvastuu myös Kivikosken ystävyys ja kunnioitus Tallgrenia kohtaan.

Sittemmin on kahdesta muustakin 1900-luvun arkeologista julkaistu elämäkerta. Kivikosken seuraaja, C. F. Meinander, kirjoitti 1991 Carl Axel Nordmanista (1892–1972), jonka varsinainen ura arkeologina tosin jäi melko lyhyeksi hänen siirryttyään toisiin tehtäviin ja edettyään jo melko nuorena valtionarkeologiksi. Carl Fredrik Meinanderista (1916–2004) itsestään saatiin 2013 Torsten Edgrenin kirjoittama elämäkerta.

Myös Kivikoskesta on vihdoin ilmestynyt kirja. Siitä oli puhuttu jo useamman vuoden ajan, ja lopulta siitä tuli laajempi kuin edellä mainitut kolme teosta yhteensä. *Tiedenainen peilissä* on runsas ja hieman rönsyileväkin kokonaisuus, eräänlainen postuumi ”ystäväkirja”, jossa tutkimus- ja henkilöhistoria yhdistyvät muisteluihin. Kirjoittajia on 25 ja kirjoituksia peräti kolmisenkymmentä. Ne on jakautuvat seitsemään osioon, joilla on otsikot ”Ella Kivikoski, Tammela ja Forssa”,

”Muinaistieteen pyrintöjä sotien varjossa”, ”Rautaneidistä tiedenäiseksi”, ”Arkeologian menetelmät ja muinaisuuden tulkinnat”, ”Ella Kivikoski, Häme ja Suomi”, ”Helsingin yliopiston professori opettajana”, ”Ella Kivikosken ’sosiaaliset mediat’”. Lopussa on vielä elämäkerrallinen yhteenveto vuosiluvuittain, Kivikosken bibliografia, kirjoittajien esittelyt sekä englanninkieliset lyhennelmät. Henkilöhakemistoa ei kuitenkaan ole, mikä on ilmeinen puute.

Kivikoskesta oli 1930-luvun kulussa vähitellen tullut merkittävä tekijä Suomen arkeologiassa ja erityisesti rautakauden tutkimuksessa. Hän väitteli 1939 Aurajokilaakson rautakaudesta. Aihe oli selvästi läheinen myös hänen opettajalleen A. M. Tallgrenille, joka oli kasvanut Maarian pappilassa Koroisten naapurissa. Kun naispuolisten muinaistutkijoiden roolia on tässä kirjassa haluttu korostaa, on hyvä muistaa myös professori Tallgrenin äiti, Jenny Maria o.s. Montin, joka oli jo vuodesta 1871 toiminut Muinaismuistoyhdistyksen asiamiehenä ja avusti myöhemmin Muinaistieteellistä toimikuntaa erilaisissa löytöasioissa. Äidin esimerkki ehkä vaikutti siihen, että Tallgren kaikesta päätellen oli alusta alkaen valmis tukemaan naispuolisia oppilaitaan. Ensimmäinen heistä oli Anna-Lisa Lindelöf (myöh. Brander; 1893–1988), joka esitellään kirjassa, mutta vain lyhyesti (s. 214–215). Siksi kannattaa ehkä mainita, että hän oli innostunut arkeologiasta jo lukiolaisena Tallgrenin toimiessa opettajan sijaisena Helsingin Suomalaisessa yhteiskoulussa. Kivikosken tavoin Lindelöfkin perehtyi kenttätöihin Alfred Hackmanin johdolla. Muistellesaan opiskeluaikojaan hän totesi myöhemmin olleensa Suomen ensimmäinen naispuolinen arkeologi (ks. Talvio 2016). Hän avusti Tallgrenia Uudenmaan ja Satakunnan pronssikautisten löytöjen julkaisemisessa ja osallistui vielä 1925 pohjoismaiseen arkeologikokoukseen Helsingissä. Solmittuaan avioliiton hän ei kuitenkaan hakeutunut virkaauralle. Kivikoskesta sen sijaan tuli 1933 Muinaistieteellisen toimikunnan esihistorian osaston amanu-

enssi ja 1947 saman osaston osastonjohtaja.

Eräät kirjan kiinnostavimmista kirjoituksista sisältyvät osioon ”Muinaistieteen pyrintöjä sotien varjossa”. Sen aloittaa Timo Salmisen katsaus ”Tutkijaprofiili muotoutuu – Ella Kivikoski, Baltia ja Skandinavia”, jossa esitellään mm. Kivikosken 1930-luvulla alkunsa saaneita suhteita virolaisiin ja ruotsalaisiin kollegoihin. Julkaistuaan muutama vuosi sitten laajan tutkimuksen suomalaisten arkeologien kansainvälisistä yhteyksistä ennen 1950-lukua (Salminen 2014), hän on ollut luonteva valinta tämän aihepiirin kuvaajaksi. Leena Söyrinki-Harmo kirjoittaa puolestaan Kivikosken vuosista Muinaistieteellisen toimikunnan virkamiehenä sekä esihistorian osaston tuolloisista virantäytöistä. Kivikosken entisenä oppilaana, jolla on omaakin kokemusta Muinaistieteellisestä toimikunnasta ennen kuin siitä 1972 tuli Museovirasto, hänellä on hyvät edellytykset käsitellä viraston sisäisiä asioita ja henkilökysymyksiä.

Sotavuosien elämää ja ajatusmaailmaa kuvataan monipuolisesti ja ansiokkaasti Tiina Kinnusen kirjoituksessa, jossa käsitellään myös Kivikosken tutkimuksia Karjalassa jatkosodan aikana. Kirjoitukseen on myös löytynyt mainio kuva: Kansallismuseon piirtäjänä toimineen taiteilija Karin Hildénin piirroksessa nähdään Kivikoski istumassa pommisuojaissa museon kellarissa Tyyni Vahterin ja Aarne Äyräpään seurassa. Molemmat daamit neulovat, mikä epäilemättä oli tilanteeseen sopivaa toimintaa. Pirjo Uinon kirjoitus ”Erinomainen maa tämä on – arkeologina Aunuksenteillä 1943” täydentää kuvausta Kivikosken sodanaikaisesta työskentelystä Aunuksen-retken osalta. Karjalan ja etenkin rajan taakse jääneiden alueiden esihistorian tuntijana Uno sopii hyvin tämän aiheen kuvaajaksi.

Vaikka Kivikosken väitöskirja käsiteli Varsinais-Suomea ja hän kirjoitti myös Hämeen rautakaudesta, yksi hänelle tärkeistä löytöalueista oli Ahvenanmaa. Ilmeisesti hänen ahvenanmaalainen isoisänsä oli myötävaikuttanut tämän kiinnostuksen syntyyn.

Savikäpälätutkimuksiensa lisäksi hän julkaisi mm. monografiat Kvarnbackenin (1963) ja Långängsbackenin (1980) kalmistoista; viimeksi mainittu oli hänen viimeinen kirjansa. Hänen suhteensa Ahvenanmaahan on saanut kuvaajakseen Milton Nunezin (”Kaivauksia ’rauhallisella ja hymyilevällä’ Ahvenanmaalla – Hautakumpuja, savikäpäliä ja muinaistaloja”). Nunez ei itse ole ollut Kivikosken oppilas – kuten ei suurin osa muistakaan kirjoittajista – vaan hän kirjoittaa aiheesta henkilökohtaisen tuttavuuden ja pitkäaikaisen Ahvenanmaalla työskentelynsä perusteella. Hän kommentoi myös Kivikosken ja maakunta-arkeologi Matts Dreijerin välisiä erimielisyyksiä ja niiden syitä, jättäen tosin Kivikosken torjumat Dreijerin Birka-tulkinnat mainitsematta. Hän kertoo, että Kivikosken ja Dreijerin tapaaminen Ahvenanmaan uuden museon vihkimistilaisuudessa 1981 oli kuitenkin sopuisa, mikä on toki ymmärrettävää jo senkin takia, että molemmat täyttivät sinä vuonna 80. Kivikosken tunnetuiksi tekemistä savikäpälistä kirjoittaa myös Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander otsikolla ”Ella Kivikoski ja rautakauden nainen”.

Visa Immonen käsittelee Kivikosken urallaan kohtaamia, nykyään harvoin muistettuja vaikeuksia kirjoituksessaan ”Hankauksia historian kanssa – Ella Kivikoski ja kiistat väitöskirjasta professuuriin”. Kuvaus on elävää luettavaa ja sisältää kiinnostavia yksityiskohdita. Historian professorit Jalmar Jaakkola ja Arvi Korhonen korostivat esimerkiksi Kivikosken dosentuuria käsiteltäessä 1940 Helmer Salmon heidän mielestään suurempia ansioita. Kivikoski ja Salmo olivat olleet vastakkain jo intendentin virkaa täytettäessä 1938. Viran sai silloin Salmo, mutta Leena Söyrinki-Harmon siteeraama valtioneuvoston Nordmanin lausunto (s. 91) on hyvin valaiseva: siitä voi rivien välistä lukea, että Nordman piti Kivikoskea kilpailijaansa älykkäämpänä. Ei siten ole yllättävää, että hän 1947 voitti kilpailun osastonjohtajan virasta.

Immosen kirjoitus on sijoitettu osioon ”Rautaneidistä’ tiedenaiseksi”, johon

sisältyy myös Minna Silverin esittely tieteellisen arkeologian naispioneereista sekä Aura Korppi-Tommolan kirjoitus ”Äänioikeus, ur naiset ja sinkut – Ella Kivikoski, toisen nais sukupolven tiedenainen”. Tässä yhteydessä on vaikea olla toteamatta, ettei Kivikoski luultavasti olisi edes tiennyt, mitä sinkku tarkoittaa. Hänen ikäpolvensa naispuoliset tieteenharjoittajat eivät yleensä myöskään halunneet tulla kohdelluiksi ”tiedenaisina”. Kuten jo on mainittu, Kivikoski oli nuorempana saanut kokea kyllin paljon ”setämiesten” arvostelua hakiessaan dosentuuria ja museovirkoja. Vaikka käsillä olevan kirjan tarkoitus onkin tehdä hänelle kunniaa, siinä korostetaan silti vähän väliä sukupuoliaspektia, ikään kuin hänen toimintansa tutkijana ja opettajana ei olisi ollut riittävän kiinnostava aihe itsessään. Korppi-Tommolan kirjoitus on kuitenkin hyvin valaiseva. Se olisi mielestäni riittänyt kattamaan naisnäkökohdan.

Osiossa ”Arkeologian menetelmät ja muinaisuuden tulkinnat” palataan muinaistieteeseen. Mervi Suhosen ja Mika Lavenon kirjoituksessa valaistetaan monipuolisesti Kivikosken uraa kenttärkeologina. Samaan aihepiiriin liittyvät Kristiina Korkeakoski-Väisänen ja Auli Bläuerin kirjoitus Liedon Ylipään kalmistosta sekä Terttu Lempiäisen kuvaus Kivikosken kaivauksissa tehdyistä kasvitieteellisistä havainnoista. Samaan osioon sijoitettu Pirjo Uinon kirjoitus ”Rautakauden kuvasto, muinaiskorujen maailma ja Kalevala Koru”, on hieman hämmäntävä, koska yksi Kivikosken keskeisistä ja luetuimmista julkaisuista, Suomen rautakauden kuvasto, esitellään siinä osana katsausta Kalevala Koru oy:n historiaan.

Osio ”Häme ja Suomi” on jälleen kytketty Kivikosken varhaisvuosiin Tamme lassa ja Forssassa, vaikkei hän pitänyt itseään mitenkään erityisesti hämäläisenä. Riho Grünthalin kirjoitus ”Aikojen takaiset Suomi, Saami ja Häme” kuuluu kuitenkin kirjan kiinnostavimpiin, samoin kuin sitä seuraava Christian Carpelanin ”Ensimmäiset suomalaiset?”, jossa Carpelan Kivikosken hyvin tun-

teneena valaisee myös tämän henkilökohtaisia kannanottoja.

Osiot ”Helsingin yliopiston professori opettajana” ja ”Ella Kivikosken ’sosiaaliset mediat’” tarjoavat vastapainon kirjan tieteellisemmille teksteille. Kivikosken johdolla pidettiin 1960 Villa Lanten ensimmäinen arkeologian kurssi, joka jäi ilmeisen elävästi mukana olleiden mieleen. Arkeologian opiskelijoiden varhainen yhdistystoiminta ”pienarkeologien” nimissä saa myös esittelyn, mutta koska Fibula ry perustettiin vasta Kivikosken eläkkeelle jäämisen aikoihin, se mainitaan vain lyhyesti, unohtamatta kuitenkaan Kivikosken yhdistykselle lahjoittamaa varsin huomattavaa ”pesämunaa”.² Kivikoskelle alusta alkaen paljon merkinnyt Muinaismuistoyhdistys on kuitenkin jäänyt aivan liian vähälle huomiolle. Kun Kivikoski 1986 kieltäytyi Suomen arkeologisen seuran kunniajäsenyydestä, syynä todennäköisesti oli, että hän halusi olla lojaali Muinaismuistoyhdistykselle.

Kahteen viimeiseen osioon sisältyvät Minna Silverin ja Pirjo Uinon kokoamat erilaiset aineistot tuovat mukaan viihdyttäviäkin elementtejä. On myös mainittava Kivikosken oppilaana 1958 aloittaneen Marketta Tamminen päiväkirjoihin perustuva muistelu entisestä opettajastaan sekä Visa Immosen toimittama edesmenneen Pirkko Rommin haastattelu, jossa sivutaan myös Kivikosken myöhempiä vuosia. Mukaan on mahdutettu vielä Kivikosken eräästä Veijo Meren romaanista julkaisema arvio ”Nainen peilissä”; sen otsikko selittää kirjan nimen.

Kirjan lopussa on curriculum-koosteen jälkeen kuva Kivikosken mukaan nimeytystä ansiomitalista, jonka Muinaismuistoyhdistys teetti hänen täyttäessään 80 vuotta 1981. Muotokuvan sijasta siihen on kuvattu hautakumpu, josta on paljastunut savikäpälä – sellainen nähdään myös Kivikosken exlibriksessä.³ Mitalin toisella puolella aiheena on Kansallismuseo, jonka tiloissa Kivikoski koko elämänsä työskenteli, silloin kuin ei ollut kentällä. Mitali liittyy epäsuorasti Kivikosken asemaan Helsingin yliopiston raha- ja mita-

likokoelman esimiehenä. Kansallismuseoon talletettua kokoelmaa hoiti tuolloin intendentti Pekka Sarvas, joka oli myös Kivikosken entinen assistentti. Kuvan alla mainitaan, että mitalin on suunnitellut kuvanveistäjä Raimo Heino ja valanut kuvanveistäjä Toivo Jaatinen. Toisaalla kirjassa Jaatinen kuitenkin esitetään mitalin toisena tekijänä (s. 559). Tätä on syytä täsmentää toteamalla, ettei Raimo Heino tuntenut sen enempää Kivikoskea kuin arkeologiaakaan, vaan hän toteutti mitalin Pekka Sarvaan idean pohjalta. Toivo Jaatisen rooli asiassa rajoittui mitalin valamiseen.

Kun Kivikosken eläkkeelle jäämisestä on kulunut yli 50 vuotta, hänen viimeisetkin oppilaansa ovat jo harmaantuneet. Kirja syntyi siten enemmän tai vähemmän viime hetkillä. Kaikesta päätellen hän halusi tulla muistetuksi ennen kaikkea tutkijana ja opettajana, ja siinä suhteessa artikkelikokoelma antaa hyvän kuvan hänen urastaan. Se täydentää myös kuvaamme Suomen arkeologian vaiheista 1930–60-luvuilla. Kirjan ulkoasua, kuvitusta ja taittoa voi niitakin pitää onnistuneina.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston arkeologian dosentti.
tuukka.talvio@pp.inet.fi

Bibliografia

- Edgren, T. 2013. *Carl Fredrik Meinander: Arkeolog med perspektiv*. Museiverkets publikationer I. Helsingfors: Museiverket.
- Kivikoski, E. 1954. A. M. Tallgren. *Eurasia Septentrionalis Antiqua, Supplementary Volume: 77–145*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Kivikoski, E. 1960. *Tehty työ elää: A. M. Tallgren 1885–1945*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Kivikoski, E. 1963. *Kvarnbacken. Ein Gräberfeld der jüngeren Eisenzeit auf Åland*. Helsinki: Finnische Altertumsgesellschaft, Weilin & Göös.
- Kivikoski, E. 1980. *Långängsbacken. Ett gravfält från yngre järnåldern på Åland*. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 80. Helsingfors: Finska Fornminnesföreningen.
- Meinander, C. F. 1991. *Carl Axel Nordman*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Salminen, T. 2014. *Kollegat, ystävät ja kiistakumppanit. Suomalaisten arkeologien kansainväliset yhteydet 1870–1950*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 122. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Talvio, T. 2016. *Innan Nationalmuseet öppnades för allmänheten. Hågkomster av Anna Lisa Brander. Finskt Museum 2016: 136–139*.

Loppuviitteet

- 1 Kivikosken kirja Tallgrenista perustui *Eurasia Septentrionalis Antiqua* täydennysosassa ilmestyneeseen englanninkieliseen kirjoitukseen (Kivikoski 1954).
- 2 Tuhat markkaa vastasi 1969 yli 1 500 euroa tämän päivän rahassa.
- 3 Myös Kivikosken hautakiveen on liitetty pronssinen savikäpälä (kuva s. 561).